

Κλινική Εκπαίδευση των Φοιτητών Νοσηλευτικής κατά τη Διάρκεια της Πανδημίας Covid-19: Εκπαιδευόμενοι, Εθελοντές ή Εργατικό Δυναμικό;

Μερόπη Δ.Α. Μπουζίκια

Clinical Training of Nursing Students During the Covid-19 Pandemic: Trainees, Volunteers or Workforce?

*PhD, MSc, RN,
Επίκουρη Καθηγήτρια,
Επείγουσα και Εντατική Νοσηλευτική
Τμήμα Νοσηλευτικής, Τεχνολογικό
Πανεπιστήμιο Κύπρου*

Η πανδημία COVID-19 (Coronavirus disease-19) από την αρχή της έως και σήμερα δοκιμάζει τις αντοχές των συστημάτων υγείας παγκοσμίως. Εκτός από τις προκλήσεις που δημιούργησε στη φροντίδα των ασθενών, θετικών ή μη στον Sars-CoV-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus-2), η πανδημία είχε επίπτωση και στην κλινική εκπαίδευση των φοιτητών Νοσηλευτικής και κατ' επέκταση και στην έγκαιρη ολοκλήρωση των σπουδών τους. Φυσικά, κανένας Πρύτανης Πανεπιστημίου και κανένας Πρόεδρος Τμήματος Νοσηλευτικής δεν θα λάμβανε την ευθύνη να αποφασίσει να συνεχιστεί η κλινική εκπαίδευση των φοιτητών με τον τρόπο που αυτή γινόταν πριν από την πανδημία αλλά η τελική απόφαση για το θέμα λήφθηκε από τις ηγεσίες των κρατών, αναλόγως της φάσης της πανδημίας και της επιβάρυνσης των τοπικών συστημάτων υγείας.

Κατά το πρώτο κύμα της πανδημίας (Μάρτιος 2020), αρκετά σύντομα συγκεντρώθηκαν δεδομένα για τη σχετιζόμενη με τον Sars-CoV-2 μεταδοτικότητα, νοσηρότητα και θνητότητα. Τα παραπάνω, μαζί με την επιθυμία να διασφαλιστεί η υγεία των ασθενών, του προσωπικού και των επισκεπτών των νοσοκομείων αλλά και την ανάγκη όλοι οι ανθρώπινοι πόροι και εξοπλισμός, που στην αρχή τουλάχιστον ήταν περιορισμένος, να επικεντρωθούν στην κρίση, οδήγησαν σε σύγχυση, αβεβαιότητα και ανασφάλεια για τον ρόλο των φοιτητών Νοσηλευτικής κατά τη διάρκεια της Covid-19. Έτσι, στην Ελλάδα¹ και στην Κύπρο,² όπως και στις περισσότερες χώρες στον κόσμο, υπήρξε αναστολή της κλινικής άσκησης των φοιτητών Νοσηλευτικής. Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν και οι αποφάσεις που έλαβαν χώρες όπως η Αγγλία και η Ιταλία όπου η πίεση του συστήματος υγείας τους ήταν πολύ μεγάλη. Πιο συγκεκριμένα, στην Αγγλία οι φοιτητές Νοσηλευτικής ακολουθούν 3ετές πρόγραμμα σπουδών που οδηγεί σε απόκτηση πτυχίου. Ζητήθηκε λοιπόν από τους φοιτητές του 2ου και 3ου έτους να υπογράψουν, όσοι το επιθυμούσαν, την οικειοθελή απόκτηση διπλού ρόλου στα νοσοκομεία: αυτόν

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:

Μερόπη Δ.Α. Μπουζίκια
Βραγαδίνου 15, 3041 Λεμεσός, Κύπρος
Τηλ: (+357) 25002143
e-mail: meropi.mpouzika@cut.ac.cy

του φοιτητή αλλά και αυτόν του αμειβόμενου εργαζόμενου. Με αυτό λοιπόν το υβριδικό μοντέλο υποστηρίζονταν τόσο οι φοιτητές, εφόσον τους επιτρεπόταν να συνεχίσουν τις σπουδές τους, όσο και το σύστημα υγείας της Αγγλίας που αντιμετώπιζε την τεράστια πρόκληση της πανδημίας.³ Επίσης, στη Λομβαρδία της Ιταλίας αποφασίστηκε η επίσπευση της ολοκλήρωσης της κλινικής άσκησης και αποφοίτησης των τελειόφοιτων νοσηλευτών προκειμένου να στελεχωθούν τα νοσοκομεία.⁴ Τέλος, στο Ισραήλ ζητήθηκε από τους φοιτητές Νοσηλευτικής να εργαστούν εθελοντικά στα νοσοκομεία και στην κοινότητα.⁵

Τη στιγμή που γράφεται αυτό το άρθρο (Φεβρουάριος 2021), στις περισσότερες χώρες επιτρέπεται η κλινική εκπαίδευση μόνο των τελειόφοιτων προκειμένου να μη καθυστερήσει η ολοκλήρωση των σπουδών και η αποφοίτησή τους. Η είσοδος τους όμως στα νοσοκομεία γίνεται με προϋποθέσεις όπως εργαστηριακός έλεγχος για Sars-CoV-2 ενώ σε κάποιες χώρες δίνεται και προτεραιότητα αυτών των φοιτητών στον εμβολιασμό. Αποφεύγεται επίσης η φροντίδα ασθενών θετικών στον Sars-CoV-2, αν και το μέτρο αυτό αμφισβητείται αρκετά, με δεδομένο το μεγάλο ποσοστό ασυμπτωματικών ασθενών. Είναι αυτονόητο ότι οι φοιτητές που δεν επιθυμούν να συνεχίσουν την κλινική τους εκπαίδευση, είναι ελεύθεροι να το κάνουν. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν η Ελλάδα⁶ και η Κύπρος, με τη διαφορά ότι στην Κύπρο, σε μια χρονική περίοδο που η πίεση του συστήματος υγείας της χώρας ήταν αφόρητη, εκδόθηκε Προεδρικό Διάταγμα σύμφωνα με το οποίο από 18.01.2021 έως 17.02.2021, οι τελειόφοιτοι φοιτητές Νοσηλευτικής επιτάχθηκαν να στελεχώσουν τα νοσοκομεία με δήμερη εργασία και πλήρες ωράριο, χωρίς όμως αμοιβή.⁷ Όλες οι ώρες της επίταξης θεωρήθηκαν ώρες κλινικής εκπαίδευσης.

Ο ρόλος του φοιτητή Νοσηλευτικής στο νοσοκομείο: Να μαθαίνει

Μελετώντας τις παραπάνω αποφάσεις που αφορούν στην κλινική εκπαίδευση των φοιτητών Νοσηλευτικής είναι ξεκάθαρο ότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου (ή τρίτου για κάποιες χώρες) κύματος της πανδημίας που βιώνει ο πλανήτης διότι τα δεδομένα έχουν αλλάξει. Από τη μία, το εμβολιαστικό πρόγραμμα των κρατών προχωράει με σχετικά καλούς ρυθμούς και παρόλο που υπάρχει ελπίδα για έξοδο από την πανδημία, αυτή ακόμα καθυστερεί. Από την άλλη, όσον αφορά στα νοσοκομεία, υπάρχει επάρκεια προστατευτικών μέσων προφύλαξης (Personal Protective Measures, PPE) αλλά το διαθέσιμο νοσηλευτικό προσωπικό έχει πλέον εξαντληθεί.⁸ Διαφαίνεται όμως καθαρά η πολιτική που επικράτησε στην κλινική εκπαίδευση των φοιτητών Νοσηλευτικής: οι φοιτητές υποστηρίζονται στην ολοκλήρωσή της όταν βρίσκονται

στο τελευταίο έτος των σπουδών τους, τους επιτρέπεται ο εθελοντισμός και η οικειοθελής εργασία στα νοσοκομεία αλλά θεωρούνται και εργατικό δυναμικό στα νοσοκομεία όταν υπάρχει πραγματική κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

Όταν τελειώσει η Covid-19 και αναλογιστούμε τι αποκόμισε η ανθρωπότητα από αυτήν, ίσως τότε θα είμαστε περισσότερο ικανοί να κρίνουμε αν ό,τι κάνουμε τώρα είναι σωστό ή ότι απλώς είναι το περισσότερο σωστό για τη δεδομένη χρονική στιγμή. Θα ήταν όμως χρήσιμο τότε να αναλογιστούν οι ηγεσίες των Υπουργείων Υγείας των κρατών εάν οι φοιτητές Νοσηλευτικής θα πρέπει από εκπαιδευόμενοι, χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία, να μετατρέπονται αυτόματα σε επαγγελματίες υγείας και να εντάσσονται στο εργατικό δυναμικό των νοσοκομείων, ακόμα και σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των πανεπιστημίων δεν τους έχουν προετοιμάσει, ούτε σε θεωρητικό αλλά ούτε και σε πρακτικό επίπεδο, να λειτουργούν σε τόσο απροσδόκητες και επείγουσες καταστάσεις και δεν περιλαμβάνουν μαθήματα λήψης δύσκολων, και συχνά πολύπλοκων, αποφάσεων που θα πρέπει να λαμβάνονται υπό την πίεση που χαρακτηρίζει μία πανδημία. Επιπλέον, υπάρχουν μελέτες που κατέδειξαν ότι ακόμα και έμπειροι επαγγελματίες υγείας εμφάνισαν ψυχολογική επιβάρυνση κατά τη διάρκεια της πανδημίας⁹ ενώ το ίδιο διαφαίνεται και για φοιτητές που εργάστηκαν εθελοντικά στα νοσοκομεία.¹⁰ Και πάλι όμως οι φοιτητές δεν έχουν εκπαιδευτεί σε στρατηγικές ανάπτυξης, διαχείρισης και βελτίωσης των ικανοτήτων τους για την αντιμετώπιση του στρες που προκαλεί η εργασία στην πρώτη γραμμή κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας. Όσον αφορά στην εθελοντική εργασία στα νοσοκομεία, υπάρχουν παραδείγματα όπου οι φοιτητές Νοσηλευτικής εργάστηκαν εθελοντικά σε προηγούμενες πανδημίες και έχουν καταγραφεί στην ιστορία.¹¹ Ο εθελοντισμός όμως αποτελεί συμπεριφορά και είναι μια ηθελωμένη παροχή υπηρεσιών που αποσκοπεί στο γενικό καλό χωρίς να επιζητά κάποια ανταμοιβή. Έτσι, όταν ο εθελοντισμός έχει ως «αντάλλαγμα» την πιστοποίηση ωρών κλινικής εκπαίδευσης, παύει να είναι εθελοντισμός και είναι πολύ μακριά από τον τρόπο που είναι σήμερα δομημένη η ακαδημαϊκή εκπαίδευση. Τέλος, δεν είναι αμελητέος και ο κίνδυνος για την υγεία των φοιτητών. Φυσικά και η πανδημία αποτελεί ευκαιρία για μάθηση. Αυτό από μόνο του όμως, αν το βάλουμε σε μια ζυγαριά, δεν είναι ικανό να αντισταθμίσει το αχρείαστο ρίσκο διαφόρων κινδύνων όπως της πιθανότητας μόλυνσης των φοιτητών από τον ιό καθώς θερμομετρούν τους επισκέπτες των νοσοκομείων ή βοηθούν νοσηλευτές στην εκτέλεση εργασιών σε ασθενείς ή της πιθανότητας μετάδοσης του ιού σε ασθενείς, προσωπικό, συγγενείς και φιλικό περιβάλλον τους.¹² Η διάθεση των PPE στους φοιτητές και η εκπαίδευση της ορθής χρήσης αλλά και αφαίρεσής τους οφείλει να απο-

τελεί προτεραιότητα. Ειδικά στο πρώτο κύμα της πανδημίας, τα PPE ήταν σε έλλειψη,¹³ ενώ ακόμα και σήμερα δεν αποτελούν πλεονάζον υλικό στα νοσοκομεία.

Οι φοιτητές Νοσηλευτικής είναι εκπαιδευόμενοι και έχουν ως κύριο ρόλο να μαθαίνουν και όχι να εργάζονται. Σαφέστατα υπάρχουν κενά στην εκπαίδευσή τους που αναφέρθηκαν παραπάνω και που ήρθαν στην επιφάνεια μέσα από την Covid-19. Προς αυτήν την κατεύθυνση θα πρέπει να κινηθούν τα μελλοντικά προγράμματα νοσηλευτικής. Όσο όμως η πανδημία είναι σε εξέλιξη, δεν είναι καιρός για να ξεκινήσει η εκπαίδευση και η ανάπτυξη ικανοτήτων που θα μπορέσουν να τους ενδυναμώσουν

να ανταποκριθούν σε αυτήν ή σε μια νέα πανδημία που ενδεχομένως θα εμφανιστεί στον πλανήτη. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν αναγνωρίζουμε την τεράστια πίεση που δέχονται τα συστήματα υγείας. Πάνω από όλα αναγνωρίζουμε ότι οι νοσηλευτές έχουν κουραστεί, σωματικά και πνευματικά, και ότι κάνουν το καλύτερο δυνατό ώστε να ανταποκριθούν καθημερινά και ταυτόχρονα στις δύσκολες απαιτήσεις των ρόλων που έχουν ως επαγγελματίες υγείας, συνεργάτες, γονείς, αδέρφια και πολλών άλλων ακόμα. Τους είμαστε ειλικρινά ευγνώμονες για τις ακούραστες προσπάθειες που καταβάλλουν μέσα στα σύγχρονα πεδία μάχης, τα νοσοκομεία.

Βιβλιογραφία

1. ΦΕΚ Τεύχος Β' 956/21.03.2020 http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wHUdWr4xouZundtvSoClrL8kw9dsy_EzlZ5MXD0LzQTLf7MGgcO23N88knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJW eIDvWS_18kAEhATUkJb0x1LldQ163nV9K--td6SluQSCl-2Az6Jbltfz8UsjgA8PvD7D-TSUDsXBn-kTeYvvU (Πρόσβαση 18.02.2021)
2. Κυπριακή Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας. Διευκρίνιση για τα Ιδρύματα Ανώτερης Εκπαίδευσης όσον αφορά στην ανακοίνωση του Υπουργείου Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας για τη λήψη μέτρων πρόληψης της εξάπλωσης του ιού COVID-19, ημερομηνίας 11 Μαρτίου 2020 https://www.pio.gov.cy/coronavirus/press/12032020_6.pdf (Πρόσβαση 18.02.2021)
3. Swift A, Banks L, Baleswaran A, Cooke N, Little C, McGrath L et al. COVID-19 and student nurses: a view from England. *J Clin Nurs* 2020, 29:3111–3114, doi.org/10.1111/jocn.15298
4. Winfield N, Barry C. Italy's health system at limit in virus-struck Lombardy. AP news. <https://apnews.com/article/837274f1b ab9af1aab12f1b9481b2d62> (Πρόσβαση 18.02.2021)
5. Savitsky B, Findling Y, Erel A, Hendel T. Anxiety and coping strategies among nursing students during the covid-19 pandemic. *Nurse Educ Pract* 2020, 46:102809, doi: 10.1016/j.nepr.2020.102809
6. ΦΕΚ Τεύχος Β' 341/29.01.2021 http://www.et.gr/idocs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wEzH9d6xIV-pRXdtvSoClrL8bsgmZEpdfDB5MXD0LzQTLf7MGgcO23N88knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKI3nP8NxdnJ5r9cmWyJW eIDvWS_18kAEhATUkJb0x1LldQ163nV9K--td6SluWGOR8u0S-7jD15sj4qWrjDt5NPfNFe-SpHZGtXGUMbnJ (Πρόσβαση 18.02.2021)
7. Philenews. Αντιδρούν οι φοιτητές νοσηλευτικής για επίταξη από το Υπ. Υγείας. 14.01.2021. <https://www.philenews.com/koinonia/eidiseis/article/1102285> (Πρόσβαση 18.02.2021)
8. Turale S, Meechamnan C, Kunaviktikul W. Challenging times: ethics, nursing and the COVID-19 pandemic. *Int Nurs Rev* 2020, 67:164–167, doi: 10.1111/inr.12598
9. Tsamakakis K, Rizos E, Manolis AJ, Chaidou S, Kypourouropoulos S, Spartalis E et al. COVID-19 pandemic and its impact on mental health of healthcare professionals. *Exp Ther Med* 2020, 19:3451–3453, doi: 10.3892/etm.2020.8646
10. Collado-Boira EJ, Ruiz-Palomino E, Salas-Media P, Folch-Ayora A, Muriach M, Baliño P. The COVID-19 outbreak"-An empirical phenomenological study on perceptions and psychosocial considerations surrounding the immediate incorporation of final-year Spanish nursing and medical students into the health system. *Nurse Educ Today* 2020, 92:104504 doi:10.1016/j.nedt.2020.104504
11. Starr I. Influenza in 1918: recollections of the epidemic in Philadelphia. 1976 *Ann Intern Med* 2006, 18, 145:138–140, doi: 10.7326/0003-4819-145-2-200607180-00132
12. Belingeri M, Paladino ME, Riva MA. Beyond the assistance: additional exposure situations to COVID-19 for health-care workers. *J Hosp Infect* 2020 105:353, doi: 10.1016/j.jhin.2020.03.033
13. The Lancet. COVID-19: protecting health-care workers. *Lancet* 2020, 395:922, doi: 10.1016/S0140-6736(20)30644-9